

kad su feudalci na svojim vlastelinstvima regulirali uglavnom sve društveno-ekonomske odnose tako da su se u njihovim rukama stjecale normativne, izvršne i sudske funkcije. Autor iznosi konsekvence na kritike tog procesa u oblasti kmetskih odnosa objašnjavajući kako je postepeno zamjenjivana pravna reglementacija pojedinih feudalaca reglementacijom apsolutističkih i prosvjetiteljskih vladara Karla VI, Marije Terezije i Josipa II. Slavonski urbar (Carolina urbarialis regulatio) 1737, privremeni urbar 1755 za Hrvatsku, Slavonski urbar 1756, Ugarski urbar 1776, Hrvatski i Banatski urbar 1780, kao i patenti, okružnice i uputstva Josipa II svjedoče o nezavisnosti vladara od staleža, o jednoobraznom rješavanju kmetskih odnosa, o fiksaciji maksimuma feudalaca i kmetova kao i manjoj zavisnosti kmetova od feudalaca i njihovom povoljnijem položaju.

Viktor Korošec, »Kaznovanje usmrtnice po hetitskem pravu«, prikazuje evoluciju hetitskog kaznenog prava.

U članku »Neke osobnosti turske lokalne uprave u Bosni XVIII stoljeća«, Avdo Sućeska ukazuje na promjene koje su nastale tokom XVII i XVIII st. u organizaciji lokalne uprave u Bosni kao rezultat slabljenja centralne vlasti. Poremećaji u ekonomsko-društvenoj strukturi i vojno-političkoj organizaciji primoravali su centralnu vlast da pronalazi nove oblike zaštite poretka i da upotpunjuje svoj vojni mehanizam. Zbog toga je klasična organizacija turske lokalne uprave morala biti zamijenjena novim formama.

Časopis donosi još priloge Luja Margetića, »Pseudodemostenov govor protiv Leohara i diamartirija«, i Zlatka Herkova, »Ius mensurarum na području Hrvatske do polovine 18. stoljeća«.

U rubrici ocjena i prikaza, Marijan Horvat daje detaljan i iscrpan prikaz »Rimskog prava« Ive Puhana (izdanje univerziteta u Skopju 1960—61), koji je prvi kompletni štampani udžbenik rimskog prava na makedonskom jeziku.

Neda Engelsfeld

ZBORNIK ZA DRUŠTVENE NAUKE, 22 do 30. Matica Srpska, Novi Sad 1959—61.

Već i sasvim ovlašno, neobavezno prelistavanje devet poslednjih svezaka *Zbornika za društvene nauke* Matice srpske, dovoljno je da otkrije doslednu orijentaciju njegove redakcije prema temama i problematici prvenstveno istorijskog i kulturno-istorijskog sadržaja, a tek na drugom mestu prema pitanjima i tretmanima iz domena ostalih društvenih nauka. Bezmalobrojno je na prste jedne ruke moguće nabrojati članke i rasprave iz oblasti pravnih, ekonomskih, socioloških, filozofskih ili nekih drugih društvenih nauka, koje donosi ovih devet brojeva *Zbornika*. Pored nekoliko članaka i rasprava pravnog, filozofskog, arheološkog i etnološkog karaktera (Bogdan Šešić, *Naučno predviđanje i naučno otkriće*, br. 25; Josip Korošec, *Oko pitanja značenja statueta sa dve glave*, br. 27; Paola Korošec, *Kupa na nozi u slavonskoj kulturi*, br. 28; Aleksandar Magarašević, *Promene u međunarodnom položaju privatne svojine i njihov uticaj na međunarodno pravo*, br. 29; Milenko S. Filipović, *Nazivanje strana sveta i naroda po bojama*, br. 29), to je još svega nekoliko rasprava i priloga koji stoje na granici istorije i nekih drugih nauka (Dr Stevan Mezei, *Privreda Vojvodine posle Prvog svetskog rata*, br. 22, i *Stanje i početni razvitak industrije Vojvodine posle Prvog svetskog rata*, br. 28; Rajko Veselinović, *Ko su »Albanci« i »Klimentini« u austrijskim izvorima s kraja XVII veka?*, br. 25, i dva priloga iz istorije medicine). Svi ostali brojni članci, rasprave i prilozi, pa čak i prikazi i beleške, spadaju bilo u istoriju u najužem smislu, bilo u studije kulturno-istorijskog ili umetničko-istorijskog sadržaja.

No ukoliko je takva orijentacija *Zbornika za društvene nauke* i mogla da izazove izvesne, manje ili više opravdane prigovore, nju sigurno, da tako kažemo, opravdava i čini potpuno razumljivom činjenica da je to već godinama jedini časopis u Vojvodini koji neguje istorijsku nauku i štedro joj nudi svoje stranice. A ne treba nikako izgubiti iz vida da je ta nauka upravo u poslednjih nekoliko godina dostigla u ovoj pokrajini svoj zapaženi, kako kvantitativni tako i kvalitativni, uspon i razvitak, koji ostale društvene nauke počinju značajnije da beleže tek posle otvaranja Novosadskog univerziteta, čime im je dat snažan impuls i stimulans. Upravo zbog toga mora se pozitivno oceniti i evidentna doslednost redakcije u usmeravanju *Zbornika* ka problematici vojvođanske, i to poglavito novije (XVIII—XX vek), istorije. Naravno, nije se pri tome radilo ni o kakvoj regionalnoj organiziranosti ili lokalističkoj obojenosti ovog periodika, već jednostavno o zadovoljavanju doista nasušne potrebe za postojanje jedne publikacije na visokom naučnom nivou, koja bi se bavila tretiranjem bogate, a još sasvim nedovoljno obrađene, vojvođanske prošlosti i njenog mesta i uloge u istoriji čitave naše zemlje. U tom smislu, mislim, valja posmatrati i ocenjivati i ove poslednje brojeve *Zbornika za društvene nauke*.

1. Prelazeći na prikazivanje pojedinih radova iz devet poslednjih svezaka *Zbornika*, pre svega treba da konstatujemo da se u tehničkom pogledu i po rasporedu svojih rubrika ovaj časopis nije ni najmanje menjao. Svaki od ovih devet brojeva sadrži stalne rubrike: Članci i rasprave, Prilozi i građa i Prikazi i beleške. Zatim, u svome prikazu mi se nećemo zadržavati na onim tekstovima koji nemaju neposrednije značenje za istorijsku nauku. Nećemo se, takođe, zaustavljati ni na izvesnom broju vrlo zanimljivih, ali usko specijalnih rasprava iz oblasti istorije umetnosti ili kulturne istorije, koje nemaju šire i opštije naučno značenje. Budući da je takvih tekstova više, mi ćemo citirati samo najveće i najvažnije: Lazar Čurčić, *Biblioteka Matice srpske do 1847*, i Stevan Petković, *Živopis crkve Uspenja u Srpskom Kovinu*, br. 23; Jovanka Kadok, *Srpska građanska nošnja XVIII veka u Vojvodini*, br. 24, i Pavle Vasić, *Autori, poreklo i značaj prestonih ikona iz manastira Velike Remete*, br. 28. Odi priloga pominjemo: Lazar Čurčić, *Još jednom o rukopisnom kanoniku Jovana Rajića*, br. 25, i Borivoje Marinković, *Dnevnik Justina Mihajlovića (1831—1844)*, br. 28.

Što se tiče radova iz istorije u užem smislu, oni su, kako je već rečeno, vrlo brojni i po tematici dosta raznovrsni. Radi veće preglednosti i jasnoće mi ćemo u svojoj recenziji pokušati da ih klasifikujemo bilo po hronološkoj bliskosti, bilo po tematskoj srodnosti. Na taj način, mi bismo na prvo mesto stavili tri rasprave Slavka Gavrilovića pod zajedničkim naslovom: *Iz ekonomsko-socijalne istorije Srema i Slavonija sredinom XVII stoleća*, br. 25, 26 i 27. Prva, i po obimu najveća rasprava, nosi naslov *Obnova slavonskih županija i njihovo razgraničenje sa Vojnom granicom (1745—1749)*, druga *Javni tereti i nevolje sremskog stanovništva sredinom XVIII stoleća*, a treća *Urbarijalno pitanje u Sremskoj županiji sredinom XVIII stoleća*. Sve tri rasprave zauzimaju oko 100 stranica, a napisane su na osnovu veoma obimne arhivske građe iz većeg broja fondova Državnog arhiva NRH u Zagrebu, Istorijskog arhiva APV i Arhiva SANU u Sremskim Karlovcima, kao i na osnovu relativno oskudne literature o ovim pitanjima. Kao i čitav niz drugih rasprava, članaka i priloga Sl. Gavrilovića, posvećenih društveno-ekonomskim (a pre svega agrarnim) problemima Srema i Slavonije u XVIII i XIX veku, i ova tri rada odlikuju se obiljem novih naučnih rezultata koje pružaju, tako da im je svakako potrebno prići sa ozbiljnijom analitičarskom pretenzijom nego što je to moguće u ovako uopćenoj, opisno-informativnoj belešci.

Sa svoje strane mi ćemo se ovom prilikom više zadržati na jednom drugom radu ovog autora. Reč je o studiji *Seljaštvo na vlastelinsvu Nuštar—Gaboš (1687—1849)*, br. 30. Razmatrajući ekonomski razvitak i društvene odnose u trajanju od

jednog i po veka, na jednom relativno ograničenom prostoru između Vinkovaca, Vukovara, Dalja i Đakova, gde je od kraja XVII i početka XVIII veka bilo smešteno vlastelinstvo Nuštar (od koga se 1810. izdvojio Gaboš kao poseban spahiluk), Gavrilović je uspeo da u ovim okvirima nađe sve one najvažnije elemente feudalnih odnosa koji su u to vreme vladali u Ugarskoj. A zahvaljujući tome što te odnose odlično poznaje, lako mu polazi za rukom da od suvih i škrtih podataka, koje pruža arhivska građa, pravi žive i rečite ilustracije brojnih manifestacija tih odnosa, u svoj njihovoj raznolikosti.

Gavrilović se najduže zadržava na stalnom klasnom sukobu između feudalnog gospodara-spahije, koji već obavlja prvobitnu akumulaciju, ma da u ograničenom obimu, i seljaka podložnika tj. kmeta. On je vrlo precizan kad iznosi vidove, oblike i motive toga sukoba, ali se ipak nije zadržao samo na njemu, nego je dotakao i čitav niz drugih suštinskih pitanja i procesa na sremsko-slavonskom selu u to vreme. Zato možemo reći da je ovaj rad, koji je njegov autor završio opisom učešća seljaka sa vlastelinstva Nuštar—Gaboš u pokretu 1848/49, još jedan od vrlo značajnih njegovih radova iz ekonomsko-socijalne istorije Hrvatske i Vojvodine u XVIII i XIX veku.

Gavrilović objavljuje u nekoliko svezaka ovog *Zbornika* i izvestan broj manjih interesantnih priloga. Pre svega, to su: *Tri priloga iz istorije naselja zemunskog vlastelinstva (1718—1745)*, br. 28, u kojima se radi o tri dokumenta iz Državnog arhiva NRH koja se odnose na događaje i prilike na zemunskom spahiluku. Prvi dokument je u vezi sa pobunom seljaka 1736, drugi je tužba ugrinovačkih seljaka iz 1742. Generalnoj komandi Slavonije protiv postupaka vojnih vlasti u Sremu a treći je opis naselja zemunskog vlastelinstva koja su 1745. uključena u Vojnu granicu.

Pažnje vredan je i prilog *Janko Nemeček (Teodor Plemečković), srbijanski uhoda u Sremu 1807* (br. 23). To je u stvari živ i zanimljiv napis o životu jednog od retkih vojvodanih Slovaka koji je učestvovao u Prvom srpskom ustanku. U njemu je autor, na osnovu saslušanja Nemečekovog iz 1807. (koje objavljuje uz prilog u latinskom originalu), kao i na osnovu još nekoliko drugih dokumenata iz Državnih arhiva u Beču i Zagrebu, osvetlio jedan period, svakako onaj najburniji i najinteresantniji, u životu ove neobične ličnosti iz kruga bačkih Slovaka.

Na poslednje decenije XVIII st., i to prvenstveno na socijalne prilike u Vojvodini, odnose se i dva priloga Igora Karamana, objavljena u br. 23 i 29. Prvi je: *Putovanje grofa Telekija kroz Banat, Bačku, Slavoniju i Srijem u 1794. godini*, u kojem Karaman donosi prevod (sa nemačkog) trećeg putovanja mladog ugarskog grofa Dominika Telekija von Szék »kroz južne predjele Ugarske«. U uvodu uz ovaj prevod, Karaman je dao nekoliko interesantnih biografskih podataka o tvorcu vrednog putopisa o četiri putovanja kroz Ugarsku, od kojih su dva (treće i četvrto) obavljena i kroz naše krajeve, te je zato i deo putopisa koji opisuje ova putovanja značajan kao izvor za našu istoriju.

Drugi prilog je *Pregled stanovništva Hrvatske, Slavonije, Srijema i Bačke u doba Josipa II (1787)*. U njemu Karaman, na osnovu popisa stanovništva u Kraljevini Ugarskoj iz 1787, čije se tabele čuvaju u Državnom arhivu NRH u Zagrebu, izvlači čitav niz značajnih podataka o stanovništvu Hrvatske, Slavonije i Srema u to vreme.

O istom vremenskom periodu kao i Karaman govori i Lazar Čelap u svom napisu: *Prilog proučavanju kolonizacije Vojvodine krajem XVIII veka* (br. 29) u kojem, na osnovu arhivske građe, ilustruje uslove i metode kolonizacije većih ili manjih grupa stanovništva iz Dalmacije i Bosne u Vojvodinu.

Na prelazu iz XVIII u XIX vek i naše krajeve zapljuskuju talasi Velike francuske revolucije, ma da odveć sasvim ublaženi i oslabljeni. Tom pitanju posvetio je i Nikola Gavrilović svoju raspravu *Velika francuska revolucija i Srbi u Juž-*

noj Ugarskoj (br. 26). Za pisanje ovog članka autor je mogao da se koristi veoma oskudnom literaturom. Osim rada V. Bogdanova *Hrvatska revolucionarna pjesma iz godine 1794 i učešće Hrvata i Srba u zaveri Martinovićeve jakobinaca* (Starine 46, 1956)¹ to je još svega nekoliko radova, koji (sem članka Mite Kostića, *Nekoliko idejnih odraza francuske revolucije u našem društvu krajem XVIII i početkom XIX veka*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke 3, 1952) o ovoj temi govore vrlo fragmentarno i površno. Zbog toga je najveći broj podataka za svoj rad Nikola Gavrilović uzeo iz dokumenata Arhiva SANU u Sremskim Karlovcima. Šteta je, međutim, što se ograničio samo na taj arhiv i što nije iskoristio tri knjige dokumenata i materijala o ugarskom jakobinskom pokretu, koje je 1952—1957. publikovao Kálmán Benda, a koje je delimično upotrebio i Bogdanov za drugo izdanje svoga spomenutog rada. Zbog toga je Gavrilovićev rad, i pored toga što je vrlo dobro i široko postavljen, ostao nepotpun, nekako nedorečen, u obliku skica za možda neku buduću veću i temeljitiju studiju o tom pitanju.

2. Određenim brojem radova zastupljena je u ovih devet svezaka Zbornika i problematika XIX veka u Vojvodini. No u okviru toga veka, celinu za sebe čini nekoliko radova o zbivanjima i problemima u vezi sa pokretom 1848/49, koji pokazuju ne samo da još uvek postoji interes naše istoriografije za ovaj krupan događaj naše prošlosti, nego da je i danas moguće naći čitav niz pitanja u vezi s njim, na koje tek treba dati definitivne i potpune odgovore.

Prva rasprava na tu temu je članak Mihovila Tomandla: *Vojvoda Stevan Šupljikac kao glavnokomandujući srpskih vojnih snaga u Vojvodini 1848. godine* (br. 27). I pored toga što u izvesnoj meri smeta panegirična intonacija teksta i idealizacija srpskog vojvode iz doba »Bune«, u stilu građanske historiografije, može se reći da je ova rasprava ipak pažnje vredan pokušaj da se rasvetle neki manje poznati detalji iz toga doba, i to u prvom redu detalji vezani za područje Banata, poglavito njegovog južnog dela, oko Pančeva.

Vasilije Krestić, u raspravi *Srpski vojni logor kod Perleza u 1848. godini* (br. 29) detaljno prikazuje formiranje, život i propast perleskog vojnog logora, jednog od najkrupnijih srpskih vojnih punktova u toku 1848. Iako su događaji vezani za postojanje ovog logora, od juna do septembra 1848, samo epizoda u tadašnjim složenim zbivanjima, može se zaključiti da Krestić dobro vlada čitavom tom kompleksnom materijom, što je naročito došlo do izražaja u svestranom i vrlo kritičkom razmatranju uzroka srpskog poraza i raspada perleskog logora 2. septembra 1848, kao i prilikom procenjivanja značaja i posledica ovog poraza.

Osim ove rasprave, Krestić u istom broju objavljuje i prilog *Vojvođanske izbeglice u Srbiji 1849 godine*. I u tom prilogu ispoljio je one iste kvalitete kao i u predhodnoj raspravi: dobro poznavanje događajima prebogate 1848/49. i fini smisao za sagledavanje mesta i značaja svake od epizoda iz ovog vremena u čitavom kompleksu zbivanja.

Takođe u br. 29 nalaze se i *Zapisi Koste Mihajlovića iz Vukovara o Revoluciji 1848-49.* Koje je za štampu priredio Slavko Gavrilović. Kako on sam kaže, ovi zapisi su »od značaja za proučavanje događaja 1848—49. u Sremu i za upoznavanje raspoloženja određenog kruga srpskog građanstva, učesnika u ovim događajima« (111).

Vrlo lep prilog proučavanju pokretu 1848/49. u Vojvodini predstavlja i napis Svetolika Subotića: *Bela Crkva u događajima iz 1848/49* (br. 27), u kojem autor ova studiozno, konsultujući u prvom redu arhivsku građu a zatim i sačuvano na-

¹ Knjiga V. Bogdanova: *Jakobinska zavera Ignjata Martinovića* izašla je u izdanju NIP-a, Zagreb, tek 1960, a doktorska disertacija dr. Ištvana Selija: *Veze Hajnocija i mađarskih jakobinaca sa jugoslovenskim revolucionarima*, odbranjena na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu krajem 1962, nije još publikovana.

rodno predanje ili natpise na grobovima građana poginulih u borbama, jasno, pregledno i sigurno rekonstruiše burne i složene događaje u vojnom komunitetu Bela Crkva, sedištu »teritorije od preko 50 opština koje su pripadale XIV ilirsko-banatskoj graničarskoj regimenti« (111).

Od ostalih radova o problemima XIX veka, verujemo da članak Koste Milutinovića: *Politički lik Laze Kostića* (br. 30) svakako zaslužuje da se stavi na prvo mesto. Pre svega zato, što je »tema o Lazi Kostiću kao političaru i publicisti zaista lepa, ali i teška i složena tema, i koja se očevidno ne može i ne sme raditi bez dobrog znanja i valjanog poznavanja mnogih, a neočekivano i davolski nepredvidljivih stvari i činjenica, — da o i te kako potrebnom sluhu za iste činjenice ne kažem ni jednu jedinu reč.«² Sa ovom konstatacijom Mladena Leskovca, izrečenom baš u povodu Milutinovićeve rasprave, mora se, čini nam se, složiti svaki onaj ko je ovu raspravu pročitao. Jer, i pored toga što nam se Leskovčeva ocena o Milutinovićevoem članku, kao o »nepouzdanom«, »nepotpunom«, »brzokovnom«, »pojednostavljenom« produktu »jedne nesnosne i nesolidne publicistike«,³ čini nešto preoštrom i odviše sarkastično intoniranom, mora se priznati da rasprava ipak nosi neugodni pečat efemernosti i improvizacije. Pogotovu stoga što se u njoj potkrala i jedna krupnija materijalna greška, na koju je Leskovac skrenuo pažnju u svojoj belešci u *Letopisu*.⁴ Osim toga, ovaj svoj rad Milutinović je napisao poglavito na osnovu literature, zatim štampe, a tek u neznatnoj meri na osnovu samostalnih arhivskih istraživanja, čime je rad lišen one neophodne čari novine i originalnosti.

Istini za volju, ipak valja priznati kao zaslugu Koste Milutinovića što je mnoge podatke o političkoj i publicističkoj aktivnosti Laze Kostića, rasute tu i tamo po štampi i literaturi, sakupio, sistematizovao i saopštio jednim vrlo lakim i jednostavnim stilom, koji se čita sa zadovoljstvom. Na stranu to što su mnoge u nauci već davno usvojene istine o prilikama i događajima epohe o kojoj se radi iznete izvesnim povišenim tonom jedne, gotovo dnevno političke frazeologije.

Među priložima koji govore o ovom periodu ističe se napis Josipa Mirnića: *Pelagićevo progonstvo u Miškolcu* (br. 23). U njemu autor, na osnovu nedavno pronađene i već objavljene arhivske građe iz bečkih i peštanskih arhiva,⁵ rekonstruiše jedan dosada malo poznat period Pelagićeve života; vreme od 21. juna 1876. do 5. maja 1877, koje je Pelagić, po direktnom zahtevu austro-ugarskog ministra inostranih poslova Andrašija, proveo kao internirac u Miškolcu.

Na drugu polovinu XIX veka odnose se i četiri manja priloga Lazara Čelapa. Nešto značajniji je tek prilog: *Revolucionarna delatnost vojvodanskih Srba za vreme omladinskog pokreta u svetlu austrijskih dokumenata* (br. 28).

Najzad, tu je i prilog Austrijanca Herberta Štajnera (sa rukopisa preveo Strahinja Kostić): *Prva okupacija Bosne i austrijski radnički pokret* (br. 30), u kojem je jedna koliko interesantna toliko i značajna tema obrađena vrlo površno, bez naučne aparature, sa dobrom dozom publicističkog manira, na osnovu austrijske socijaldemokratske štampe kao isključivog izvora.

3. Devet brojeva Zbornika o kojima je riječ donose na svojim stranicama i dve rasprave koje obuhvataju godine uoči Prvog svetskog rata, odnosno u toku samog rata. Radi se, najpre, o raspravi Trive Krstonošića: *Doprinos zemljoradničkih zadruaga borbi za opstanak srpskog naroda u Ugarskoj do 1918 godine* (br. 26), a zatim o članku Arpada Lebla: *Prilog pitanju veza Vojvodine i socijalističke partijske opozicije 1908—1913* (br. 30). Krstonošićeva rasprava, kao i nekoliko njegovih drugih na-

² M. L., *Hladnokov Laza Kostić*, Letopis Matice srpske, Novi Sad, februar 1963, str. 180.

³ Isto.

⁴ Isto str. 178—180.

⁵ Vasa Pelagić i Vojvodina, knj. II/2. Izabrani dokumenti u redakciji Josipa Mirnića, Novi Sad 1959.

pisa, nije bez značaja za izučavanje ne samo zadružnog pokreta nego i ekonomsko-socijalne strukture i situacije našeg naroda u okviru Habzburške monarhije krajem XIX i početkom XX veka. Međutim, mora se priznati da većini njegovih radova nedostaje veća naučna širina i dublje poznavanje složene materije društveno-ekonomskih odnosa na vojvođanskom selu u decenijama pred I Svetski rat. Dobar deo tih radova napisan je, kao i ovaj, isključivo na osnovu građe iz bivšeg Zadružnog arhiva Vojvodine i na osnovu nešto malo objavljene literature i dokumentacije, što ipak nije bilo dovoljno da se problemi o kojima je reč svestrano i temeljito razjasne. Osim toga, Krstonošić je građu kojom je raspolagao ponekad nekritički interpretirao, dolazeći, tu i tamo, do nesigurnih i nenaučnih zaključaka. Najzad, on precenjuje ulogu kreditnih zadruga Rajfajzenovog tipa, o kojima je ovde reč, dajući im daleko veći ekonomski, politički i nacionalni značaj nego što su ga one stvarno imale.

Sa svoje strane Arpad Lebl je, na osnovu spisa jednog sudskog procesa protiv dvojice socijalista u Pančevu (1906—15) kao i na osnovu izvesnog broja drugih, opet pretežno policijskih akata i dokumenata, pokušao da razmotri najbitnije karakteristike i da ocrtá konture raznovrsnih levičarsko-opozicionih strujanja u tadašnjim redovima ugarske socijalističke partije i oko nje, a na terenu Vojvodine.

Naravno, kako to i sam Lebl priznaje, »spisi jednog procesa i nešto drugih dokumenata — nisu u stanju da reše ovo, još uopšte neresavano pitanje partijske opozicije u Vojvodini (1908—1914) u našoj istoriografiji, no ipak su u stanju da doprinesu rešavanju ovog pitanja« (93). Ovako sebi ograničivši zadatak, Lebl ga je u potpunosti izvršio, dajući jedan značajan prilog rasvetljavanju nekih važnih pitanja istorije socijalističkog pokreta u Vojvodini uoči I Sv. rata.

Na sam period Prvog svetskog rata odnosi se prilog Mihovila Tomandla: *Pančevo za vreme Prvog svetskog rata (1914—1918)*, br. 24, od koga se redakcija ogradila jednom napomenom, identifikujući svoj stav sa gledištem recenzenta Arpada Lebla, koji je osporio naučnu ispravnost izvesnih ocena o događajima pred kraj rata i u vezi sa stvaranjem Narodnog veća i njegovom ulogom poslednjih meseci 1918.

4. Vojvodina neposredno iza Prvog svetskog rata, posmatrana sa različitih aspekata, tema je većeg broja rasprava, studija i priloga. Na prvom meštu to je članak Bogdana Krizmana: *Pitanje granica Vojvodine na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919 god.* (br. 24). U seriji Krizmanovih radova o međunarodnom položaju i granicama tek stvorene zajedničke države Južnih Slovena — Kraljevine SHS, neposredno posle rata i na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919, odgovarajuće i zapaženo mesto zauzima i ova veoma dokumentovana »diplomatsko-historijska skica« o pitanju određivanja naših granica prema Rumuniji i Mađarskoj u Vojvodini. Krizman se naročito dugo i pažljivo zadržao na problemu rumunsko-jugoslovenskog razgraničenja u Banatu, jer je on bio teži i složeniji nego pitanje jugoslovensko-mađarskih granica, iz prostog razloga što je Mađarska bila pobeđeni neprijatelj kome se mogu diktirati mirovni uslovi, a Rumunija to nije, već je, naprotiv, i obavezivala velike sile Antante tajnim ugovorom iz 1916.

Svestrano osvetljavajući tok pregovora o jugoslovenskim severnim i severoistočnim granicama, pomoću velikog broja dokumenata iz arhiva Vojno-istorijskog instituta JNA u Beogradu, Državnog arhiva-Beograd, Arhiva JAZU-Zagreb, kao i dokumenata iz istorijskih zbirki diplomatske građe, Krizman je na ovaj način načinio jedan vredan i koristan rad. Šteta je ipak, što Krizman i za ovaj članak nije mogao iskoristiti građu iz Diplom. arhiva DSIP-a, kao što je to činio u svojim docnijim radovima.

Odmah iza Krizmanovog članka svoje mesto u ovom prikazu moraju da nađu dve rasprave Stevana Mezeia: *Privreda Vojvodine posle Prvog svetskog rata* (br. 22) i *Stanje i početni razvitak industrije Vojvodine posle Prvog svetskog rata* (br. 28). Iako su obe prvenstveno radovi političko-ekonomskog karaktera, one su vanredno

važne za istoričare ovog perioda vojvođanske prošlosti jer pružaju dosta podataka, vrlo važnih za razumevanje najkrupnijih društvenih procesa u ovom delu naše zemlje između dva rata.

Mezei je najpre dao dosta detaljan pregled stanja u vojvođanskoj privredi prvih godina posle rata. U oba slučaja on je u početku razmotrio društveno-ekonomske uslove za razvitak onih privrednih grana koje su u to vreme činile njenu ekonomsku osnovu. Dao je, zatim, u svom prvom članku, pregled delovanja privredne strukture Vojvodine na stvaranje revolucionarne situacije neposredno posle rata. Razmatrajući, potom, stanje u industriji, poljoprivredi, saobraćaju i trgovini, ilustrujući ga brojnim cifarskim podacima, autor se nešto duže zadržao na dvema najrazvijenijim granama vojvođanske industrije — mlinarskoj i svilarškoj. Ukazujući na činjenicu da je Vojvodina, zajedno sa Slovenijom, u novoj jugoslovenskoj državi postala u privrednom pogledu najrazvijenije područje, Mezei konstatuje da su sve privredne grane, izuzimajući poljoprivredu, doživele u prvim posleratnim godinama stihijsku konjunkturu, ali se tendencija stagnacije i usporavanja privrednog razvoja, usled neorganizovanog delovanja državne vlasti na privrednom području, primitivnih metoda eksploatacije, cvetanja špekulacije itd., ubrzo ispoljila. A sve to se naročito dalo zapaziti baš u mlinarskoj i svilarškoj industriji. Stihijnost u prelazanju na mirnodopsku privredu ogledala se i u zanatstvu, trgovini, finansijama i saobraćaju, dok je u poljoprivredi, zbog izigravanja agrarne reforme, došlo, naročito u ratarstvu, do vidnog opadanja tako da nivo predratne poljoprivredne proizvodnje neće u Vojvodini dugo biti dostignut.

Druga Mezeijeve studija zadržava se isključivo na prilikama i razvitku industrije koju Banat, Bačka i Srem poseduju od 1918 do 1925. I ovde Mezei ilustruje brojkama, tabelama, činjenicama, ali i konstatuje uzroke određenih kretanja u vojvođanskoj industriji, kretanja koja se ispoljavaju u vidu stihijske konjunktura praćene basnoslovnim špekulantskim transakcijama; basnoslovnim ne toliko po veličini uloženi kapitala, koliko po njihovom broju izvedenih špekulantskih poduhvata i operacija. Međutim, težište svoga rada Mezei je ovog puta usmerio na analizu stanja i razvoja svake pojedinačne industrijske grane, namerno ovom prilikom zapostavljajući svilarstvo, pa donekle i mlinarstvo. Isto tako proanalizirao je stanje Vojvodine u pogledu radne snage, sirovinke baze i ostalih neposrednih uslova za razvoj industrije. Na osnovu tih analiza on je došao do zaključka da spori razvitak vojvođanske industrije posle Prvog svetskog rata nije ni izdaleka bio u skladu sa objektivnim mogućnostima; upravo, bio je daleko ispod tih mogućnosti.

Svi ostali članci i prilozi, koji obrađuju problematiku neposredno posle I Sv. rata (period 1918—19), posvećeni su pitanjima razvoja radničkog pokreta i prvim danima delovanja KPJ na terenu Vojvodine. Ovi radovi uvršteni su svi u br. 22, koji je posvećen 40-godišnjici KPJ i SKOJ-a.

Na prvom mestu nalazi se rasprava Aleksandra Fire: *Kongres ujedinjenja SRPJ (k) i Vojvodina*, koji dosta sumarno i uopšteno, ali ipak dovoljno ilustrativno, prikazuje stanje i idejna strujanja u radničkom pokretu Vojvodine pred osnivački kongres KPJ 1919. i neposredno posle njega. Služeći se relativno ograničenim brojem izvora, Fira je ipak uspeo da prati razvoj dve osnovne političke grupe u radničkom pokretu Vojvodine na početku i u toku 1919: komunističke grupe »Pelagićevci« i grupe Srba i Bunjevaca socijaldemokrata, okupljenih oko svog Agitacionog odbora i lista *Sloboda* — grupa između kojih je postojala i uskoro posle osnivanja SRPJ(k) došla do punog izražaja »ne samo organizaciona nego i odlučujuća ideološka razlika« (17).

Na osnovu veoma obimnog arhivskog materijala, crpljenog po mnogim našim i mađarskim arhivima, na osnovu nešto objavljene građe i literature, uglavnom mađarske, ili sećanja učesnika opisanih događaja (kao i samog autora), Arpad Lebl je

u svom članku: *Klasne borbe u Vojvodini i revolucionarne veze Vojvodine sa Mađarskom 1918—1919*. izneo čitav niz veoma zanimljivih i dosada nepoznatih detalja »o revolucionarnim vezama proletarijata Vojvodine i Mađarske od jeseni 1918 do jeseni 1919 godine«, kao i »o vezama dveju partija i ulozi jugoslovenske Socijalističke radničke partije (komunista) u organizovanju masa protiv intervencije« (58).

Međutim, bilo bi pogrešno tražiti u ovom radu sintetički i definitivni prikaz tih veza i uticaja mađarske revolucije 1919. na revolucionarnu situaciju u Vojvodini. Budući da je prvi koji je kod nas detaljnije ušao u ovu temu, Lebl nije ni sam imao ambicija, a ni mogućnosti, da već od prve da celovitu i zaokrugljenu sliku ovih veoma složenih odnosa i zbivanja. Zato je on, postavljajući u centar svoga interesovanja klasnu borbu vojvođanskog proletarijata na samom završetku I Sv. rata i neposredno posle njega i revolucionarne veze Vojvodine i Mađarske u to vreme, pod zajedničkim naslovom, dao ovom prilikom u stvari četiri manja priloga o pomenutoj temi, ne iscrpljujući je sasvim i do kraja. Valja istaći da ovom radu nedostaje izvesna čvršća formalna i kompoziciona povezanost i celovitost, čime je ozbiljno smanjena preglednost i sistematičnost izložene materije.

U memoarskom članku: *Jugoslovenska revolucionarna grupa »Pelagić«*, ilustriranom nekoliko važnijim programskim dokumentima sa osnivačkog sastanka ove grupe na Stražilovu (kraj Sremskih Karlovaca) u martu 1919, poznati revolucionar Nikola Grulović evocira uspomene na rad jedne grupe revolucionara-povratnika iz Rusije na formiranju revolucionarne komunističke organizacije, koja bi pred sam osnivački kongres KPJ uspela da na teritoriji Vojvodine parira uticaju socijaldemokrata iz Srpsko-bunjevačkog agitacionog odbora. Najpotrebnija objašnjenja i napomene o ličnostima koje Grulović pominje u svom članku napisao je A. Lebl, pošto je sam autor umro istog dana kad je završio tekst ovog članka.

Zanimljiv je i prilog Šandora Vega: *Komunisti Zrenjanina u doba stvaranja KPJ*, kao i nekoliko memoarskih napisa učesnika revolucionarnog radničkog pokreta ovog vremena (Lazara i Toske Vukičević, Svetozara Mošorinskog i Petera Bakoša). Najzad, Živan Kumanov prezentira u br. 22 *Bibliografiju partijske socijaldemokratske i ostale štampe i knjiga, proglasa i letaka u periodu 1918 do 1921 godine, kao i arhiva koje poseduju dokumenta i štampu iz tog perioda*.

Po tematici sasvim bliska radovima iz br. 22 je i rasprava Divne Albulj: *Još o Srpskoj narodnoj nezavisnoj stranci*, objavljena u br. 29. Pojavu i značaj ove »stranke« iz 1919 i 1920. objasnio je Lebl u *Zborniku državnih arhiva Vojvodine* 6, ali je sada Divna Albulj pokušala da na osnovu novopronađene građe unese novu svetlost u ovaj problem i da razjasni neka još otvorena pitanja, koja, ipak, prema našoj oceni, i nisu imala prvorazredno značenje. Može se reći da je u ovoj svojoj nameri potpuno uspela, i da je, osim toga, i neka već usvojena gledišta potvrdila novim dokazima i ilustrovala novim dokumentima.

Na kraju, ovoj grupi radova treba priključiti i prilog Lebla: *Danilo Tomin (1896—1920)*, objavljen u br. 23.

Međuratnim godinama vojvođanske istorije posvećena je u ovih devet brojeva *Zbornika* svega jedna rasprava, koja sa još dva priloga, vredna pažnje, čini nesrazmerno mali broj radova o ovom važnom periodu. Jedina rasprava potekla je iz pera Danila Kecića a nosi naslov: *Konsolidacija KPJ u Vojvodini i njena politička aktivnost od 1917 do 1941 godine* (br. 24). U njoj autor razmatra jedno značajno, dosada posve nedovoljno i fragmentarno obrađivano, razdoblje političke aktivnosti KPJ na teritoriji Vojvodine. Kao što je dobro poznato, period od 1937 do 1941. značajan je za čitavu našu zemlju, pa i za Vojvodinu, s jedne strane zbog sve većeg zaoštavanja -klasnih, nacionalnih i političkih suprotnosti u Jugoslaviji, a s druge zbog

procesa unutrašnje konsolidacije KPJ i njenog osposobljavanja da se u predstojećim sudbonosnim događajima stavi na čelo ne samo radničke klase, nego i svih ostalih rodoljubivih elemenata.

Kecić je obuhvatio sve najvažnije momente u razvitku i radu KPJ i radničkog pokreta na teritoriji Vojvodine u godinama pred II Svetski rat, dajući na taj način značajan prilog istoriji našeg revolucionarnog radničkog pokreta pred samu socijalističku revoluciju. Šteta je, međutim, što ovaj rad sadrži nekoliko propusta i slabosti koji mu ozbiljno osporavaju pravu naučnu vrednost. Pre svega, uvodni deo o društveno-ekonomskim i političkim prilikama u Vojvodini uoči II Svetskog rata pisan je na osnovu jednog jedinog izvora,⁶ koji, ma koliko da je dobar i iscrpan, ne može obuhvatiti sve najvažnije elemente ovog stanja. S druge strane, mora se ukazati i na činjenicu da je izvestan broj izvora kojima se autor služio pogrešno naveden, pa prema tome možda i pogrešno interpretiran. Tako, na primer, u dva maha citira se kao izvor nekakav *Zbornik dokumenata o Narodnooslobodilačkom pokretu*, tom 1.⁷ (sic!), dok na str. 6, navodeći jedan vrlo važan podatak, autor tvrdi da ga je doznao »iz pouzdanih izvora«, nigde ne rekavši koji su to izvori, ma da često i pre i posle toga i manje važne detalje potkrepljuje veoma brojnim napomenama ispod teksta. Najzad, u nedostatke ovog rada treba ubrojiti i njegovu opterećenost nenaučnom političkom frazeologijom i velikim brojem neodgovarajućih i rogobatno bombastičnih reči i izraza: »renesansna i kreatorsko-revolucionarna uloga« jedne grupe komunista; »ogroman« i »neizmeran« značaj partijske štampe; akcije »razularene i obesne fašističke zveri«; »famozna«, »zloglasna«, »izdajnička« vlada; »čeličila se oveća plejada«; »snažna monolitnost«; »... borba radničke klase... nije ništa izgubila u dimenzijama i oscilaciji« itd. itd. Samo glagol »kreirati« upotrebljen je bar 15 puta i tamo gde mu ima i gde mu nema mesta. Za žaljenje je što redakcija ili recenzent nisu skrenuli pažnju autoru na ove propuste, čije bi otklanjanje (bez većih napora) ozbiljno doprinelo poboljšanju kvaliteta ovog inače značajnog rada.

Od priloga treba najpre pomenuti napis Ljubomira Ivančevića: *Agrarna reforma na veleposedu naslednika Petra Pejačevića (1919—1940)* u br. 25, koji na dokumentovan način ilustruje karakter i suštinu agrarne reforme ne samo na ovom vlastelinstvu, nego i u čitavoj predratnoj Jugoslaviji.

Najzad, valja zabeležiti i prilog Dejana Radovanovića: *Progon komunista u Velikom Bečkereku 1929 godine*, koji ilustruje političku atmosferu u srednjem Banatu u danima Šestojanuarske diktature. I ovaj prilog objavljen je u br. 25.

6. Dve rasprave i dva priloga tretiraju izvesne probleme iz istorije Narodno-oslobodilačkog pokreta i Socijalističke revolucije u Vojvodini. Prva rasprava nosi naslov *Bačka u Narodno-oslobodilačkoj borbi* (br. 27), a druga *Bačko-baranjski odred* (br. 29). Obe je napisao Živan Kumanov.

Prvi članak, koji je sam autor nazvao »kratkim pregledom«, pisan je otprilike u isto vreme kada i knjiga Žarka Atanackovića: *Vojvodina u borbi* (Forum, N. Sad, 1959), koja obuhvata i NOB u Bačkoj. Poredeći pregled Kumanova sa Atanackovićevim opisima NOP-a u Bačkoj, dolazi se do zaključka da je Kumanov, iako na vrlo ograničenom broju stranica, problem daleko šire postavio, ako ga već nije i detaljno razradio, nego Atanacković, koji se pretežno orijentirao na oružane akcije snaga NOP-a protiv okupatora i obrnuto. Kumanov je doticao političku aktivnost NOP-a, uspehe, greške i neuspehe partijskih rukovodstava u razvijanju pokreta, veoma složene i komplikovane međunacionalne odnose u Bačkoj za vreme rata itd.

⁶ Izveštaj sa VI Pokrajinske konferencije KPJ za Vojvodinu iz septembra 1940.

⁷ Sigurno je da se ne može odnositi na *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom I, izdanje V. I. I., Beograd 1949.

On je davao i ocene nekih od najvažnijih pitanja i događaja, od kojih su neke, što je uostalom i razumljivo, još uvek podložne preispitivanju i kritici. No bez obzira na to, sigurno je da je članak Kumanova značajan prilog inače veoma oskudnoj literaturi o NOP-u u ovom delu Vojvodine.

U svom drugom članku, Kumanov prati borbenu aktivnost u svim fazama života i razvoja III Bačko-baranjskog odreda, tog jezgra oko koga će se, posle svih teških gubitaka koje su KPJ i NOP doživeli tokom 1941 i 1942. u Bačkoj, od avgusta 1943, kad je odred formiran, do sredine 1944, kad je izrastao u nove jedinice, ponovo početi da okupljaju, polako i mučno ali stalno, nove rodoljubive snage Bačke.

Prilozi na teme iz NOB-a su: *Štampa u Vojvodini za vreme Narodno-oslobodilačkog rata* (br. 30) Živana Milisavca, vrlo zanimljiv i ilustrativan prikaz narodno-oslobodilačke i antifašističke štampe u Vojvodini za vreme rata, i *Mađarska obaveštajna služba i »zagonetka Tito«* Josipa Mirnića (br. 30) u kojem se govori o pokušajima mađarske obaveštajne službe da identifikuje ličnost vrhovnog komandanta NOV Jugoslavije.

7. Dve rasprave, koje izlaze iz okvira naših dosadašnjih klasifikacija, a svakako su vredne pomena, obrađuju dve sasvim različite teme. U prvoj od njih H. G. Anđonovski, pod naslovom: *Makedonija i Vojvodina*, govori o nekim njihovim međusobnim vezama u prošlosti (br. 23). Ova rasprava pročitana je kao javno predavanje i stoga je pisana na relativno ograničenom prostoru (oko 20 stranica) i bez većih pretenzija da se u njoj da iole temeljitija analiza vojvođansko-makedonskih veza u ogromnom vremenskom razdoblju od Samuila do Socijalističke revolucije. Kao dobra kompilacija, pisana na osnovu obimne literature (na srpskom, bugarskom i makedonskom jeziku), i tek nešto malo na osnovu objavljene građe ili štampe, ova rasprava je obuhvatila nekoliko aspekata međusobnih veza Makedonije i Vojvodine u prošlosti: ekonomske, kulturne i političke, te je stoga vredna kao prvi pokušaj sistematizovanja podataka i dosadašnjih znanja o dosta razvijenim i bogatim vezama Vojvodine i Makedonije kroz istoriju.

Druga je rasprava Rajka Veselinovića: *Ko su »Albanci« i »Klimenti« u austrijskim izvorima s kraja XVII veka?* (br. 25). Ova »istorijsko-geografska i etnološka rasprava« značajna je, rekao bih, pre svega stoga, što je na stranicama *Istorijskog glasnika*⁸ izazvala vrlo žučnu i zanimljivu polemiku između autora i Mite Kostića oko jednog pitanja koje je u čitavoj ovoj stvari suštinsko: da li je za vreme velikog Austro-turskog ratovanja (1683—99) god. 1689. u Staroj Srbiji došlo do ustanka Srba i Arbanasa ili je to bio samo ustanak Srba? Različito tumačeći austrijske izvore toga vremena o etnografskim prilikama na Balkanu, dva autora došla su i do dva različita rezultata u pogledu ovog ustanka: Kostić — da su u ustanku masovno učestvovali i Albanci,⁹ a Veselinović — da su ustanici bili gotovo isključivo Srbi. I posle duge i žive polemike oba autora ostala su u potpunosti na svojim prvobitnim stanovištima.

8. U vezi sa rubrikom Prikazi i beleške, potrebno je na kraju ovog prikaza zabeležiti da je od br. 28 redakcija Zbornika ovu rubriku orijentisala pretežno na prikazivanje istorijske literature i zbirki izvora na mađarskom jeziku, ukoliko su od interesa i za prošlost naše zemlje, kako bi ih učinila što pristupačnijim našoj jav-

⁸ Istorijski glasnik, br. 1—2 i 3—4 za 1960, kao i posebna brošura Mite Kostića: *Završni bilans polemike o srpsko-arbanskom ustanku protiv Turaka uz austrijsku vojsku 1689/90*, Beograd 1962.

⁹ To je u stvari teza koju je Kostić zastupao još mnogo godina ranije u svojim radovima: *Prilozi istoriji srpsko-arbanskog ustanka 1689/90* (Arhiv za arbanške starine, jezik i etnologiju II, Beograd 1924) i *O postanku i značenju »Invittatorije« Leopolda I balkanskim narodima od 6. aprila 1690* (Istorijski časopis SAN II, 1955).

nosti i naučnim radnicima. Ta je inicijativa bez sumnje vrlo dobra i trebalo bi očekivati da ona obuhvati i literaturu na drugim jezicima. Najzad, vredno je pomenuti da je u ovoj rubrici (br. 28) Živan Kumanov objavio vrlo korisnu bibliografiju radova o NOB-u objavljenih po raznim časopisima i godišnjacima.

Kao što se vidi, *Zbornik za društvene nauke* Matice srpske vrlo je bogat sadržajem i kvalitetom, te kao takav u potpunosti ispunjava svoju značajnu misiju eminentnog glasila jedne stare i visoko afirmirane kulturne ustanove i jednog krupnog kulturnog centra kakav je danas Novi Sad.

Čedomir Popov

AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE IV, BUDAPEST 1962.

Komisija za agrarnu historiju Mađarske akademije nauka izdaje već četvrtu godinu svoj časopis »Agrártörténeti szemle (Historia rerum rusticarum)«, s veoma vrijednim i za naše ekonomske historičare zanimljivim priložima o različitim pitanjima razvoja seoske privrede i društva u mađarskim krajevima od XV. XVI st. do danas. Dva sveska (1—2 i 3—4) za 1962. g. donose na 667 str. rasprave (1—181, 365—568), priloge (182—292, 569—633), diskusiju i kroniku (293—339, 634—648) i pregled agrarno-historijskih publikacija (340—364, 649—667).

Najveći dio prostora obuhvaćaju *rasprave i priloge*. Opsežni rezimeji na ruskom i njemačkom jeziku (uz mnogo tabelarnih pregleda i neke dokumente objavljene na izvornom njemačkom jeziku) omogućuju korisnu upotrebu časopisa i onima koji ne vladaju mađarskim jezikom. Služeći se tim rezimeima, osvrnut ćemo se ukratko na te radove.

Redakcija je na uvodnom mjestu svakog sveska dala riječ po jednom vanjskom suradniku i to iz Sovjetskog saveza. D. Pohilevič (Lavov) piše o »kapitalističkim« kolebanjima u povijesti feudalnog veleposjeda« (1—13). Autor se suprotstavlja simplificističkim postavkama o razvoju kapitalističkih proizvodnih odnosa u poljoprivredi na području istočno od Labe, prema kojima se različite izdvojene pojave kao na pr. narušavanje naturalnog kárktera vlastelinskog gospodarstva, jednostavna robna produkcija, novčana renta, najamni rad ili privredna nejednakost seljaka uzimaju same po sebi za sigurne pokazatelje raspadanja feudalizma i razvoja kapitalističke poljoprivrede. S više primjera iz agrarno-ekonomske historije Poljske u XVI—XVII st. dokazuje da se u stvarima radi o prolaznim pojavama i da razvojna linija obiluje znatnim kolebanjima koja su uvjetovana specifičnim situacijama i pretežno vanekonomske uzrocima (ratna pustošenja, epidemije i sl.). Navedene pojave a napose primjeri upotrebe najamnog rada ili slučajevi podavanja novčane rente mogu se, po mišljenju autora, potpuno uklopiti u okvir agrarnih odnosa feudalnog društva i nisu (u vrijeme, o kojem on u ovom radu govori) posljedica kapitalističke, nego robonovčane privrede.

Drugi sovjetski historičar V. K. Jacunskij (Moskva) objavljuje prilog pod naslovom: »Promjene u razmještaju poljodjelstva u evropskoj Rusiji od kraja XVIII st. do Prvog svjetskog rata« (365—402). Uz pomoć iscrpnih tabelarnih pregleda prikazan je proces definitivnog privođenja poljoprivredi prostranih stepskih područja na jugu i istoku evropske Rusije u toku XIX stoljeća.

U rubrici »Diskusija« dao je I. Wellmann oveći rad: »Prilog pitanju o metodi naše agrarne historije« (293—339), u kojem govori o jednom velikom pothvatu mađarskih agrarnih historičara. On ukazuje najprije na nužnost cjelovitog zahvata u agrarno-ekonomsku problematiku, koji treba da osvjetli razvitak proizvodnih sna-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB